

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії та права

Єрофєєнко Л.В., асистент

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Комерційне право»

для студентів спеціальності 6.050200 «Менеджмент організацій»

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

Харків – 2007

ЗМІСТ

1. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.

2. ПРАВО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ.

3. ПРАВО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.

4. ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ.

5. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.

1. Поняття та форми власності в економіці України

Власність – це економічне панування суб'єкта над об'єктом, що належить йому, використання суб'єктом цих об'єктів своєю владою й у власних інтересах.

Відносини власності - це суспільні відносини, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення матеріальних благ.

Сутність відносин власності у сфері економіки полягає в тому, що наявні засоби виробництва і продукти праці, які отримуються від їх експлуатації, належать певним суб'єктам.

Поняття *право власності* виникає в результаті правового врегулювання економічних відносин власності.

Право власності в Україні регулюється Конституцією України, Цивільним кодексом та Законом України “Про власність” від 7 лютого 1991 р., які містять у собі деякі розбіжності.

Право власності - це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження майном (ст. 2 Закону України “Про власність”).

Право власності в об'єктивному розумінні - це сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини власності.

Право власності в суб'єктивному розумінні - це визначена і забезпечена об'єктивним правом сукупність повноважень власника (володіння, користування і розпорядження майном), що забезпечує можливість використовувати належне йому майно своєю владою і у власних інтересах.

Володіння - це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування - це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження - це визначення власником юридичної або фактичної долі речі. Індивід або колектив здійснює володіння, користування і розпорядження речами (матеріальними благами) за своїми інтересами, незалежно від волі й бажання інших осіб.

Згідно зі ст. 2 Закону України “Про власність” власність в Україні виступає в таких формах: приватна, колективна, державна.

Інакше регулюються відносини власності в Конституції України і новому Цивільному кодексі. І в Конституції (ст. ст. 41, 116, 142, 143), і в Цивільному кодексі (ст.ст. 325-327) йдеться про “приватну”, “державну” та “комунальну” і нічого не говориться про колективну власність. При цьому комунальна власність (власність територіальних громад сіл, селищ, міст) розглядається відокремлено від державної.

Економічні перетворення відносин власності в процесі сучасної економічної реформи, що передбачає запровадження ринкових форм господарювання, здійснюються шляхом:

- 1) подолання гіпертрофії державної власності в процесі:
 - а) приватизації майна державних підприємств і організацій;
 - б) виділення комунальної власності в самостійну форму власності;
 - в) передачі в оренду цілісних майнових комплексів державних підприємств та їх структурних підрозділів;
- 2) легалізації та підтримки приватної власності на засоби виробництва;
- 3) залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку з метою її структурної перебудови, підвищення ефективності виробництва.

Право власності українського народу від його імені здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування у межах, установлених Конституцією України .

Об'єктами права власності українського народу є земля, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони.

Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності українського народу відповідно до закону.

2. Право державної власності

Конституцією України передбачена державна, приватна і комунальна власність. Законом України «Про власність» передбачені такі форми власності, як державна, приватна, колективна, індивідуальна, інтелектуальна власність, власність інших держав, юридичних осіб, спільних підприємств і міжнародних організацій.

В Україні до **державної власності** належать загальнодержавна власність і власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальна власність). **Суб'єктами права державної власності** є держава в особі Верховної Ради України. Від імені народу управління державним майном здійснює Верховна Рада України і місцеві ради народних депутатів, а також уповноважені ними державні органи, які вирішують питання створення підприємств і визначення цілей їхньої діяльності, реорганізацію і ліквідацію, здійснюють контроль за ефективністю використання і збереження довіреного їм державного майна й інші правомочності згідно із законодавчими актами України.

Згідно з чинним законодавством (п. 5 ст. 116 Конституції України) управління об'єктами державної власності відповідно до закону здійснює Кабінет Міністрів України. Декретом "Про управління майном, що є у загальнодержавній власності" від 15 грудня 1992 р. Кабінет Міністрів України поклав здійснення функцій з управління зазначеним майном на міністерства та інші підвідомчі йому органи державної виконавчої влади. Як виняток, функції з управління майном, що є у державній власності, було делеговано ряду корпорацій — "Укрбуд", "Украгропромбуд", "Укрмонтажспецбуд", "Укрбудматеріали" та ін.

Органи, які здійснюють управління майном, що є державною власністю, реалізують надані їм повноваження таким чином:

- приймають рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ і організацій, заснованих на державній власності;

- затверджують статuti (положення) таких підприємств, контролюють їх додержання та приймають рішення у зв'язку з порушенням статутів (положень);

- укладають і розривають контракти з керівниками підприємств, установ і організацій, заснованих на державній власності;

- контролюють ефективність використання і збереження закріпленого за підприємствами державного майна;

- дають згоду Фондові державного майна України на створення спільних підприємств будь-яких організаційно-правових форм, до статутного фонду яких передається майно, що є державною власністю;

- готують разом з відповідними місцевими радами висновки та пропозиції Кабінету Міністрів України щодо розмежування майна між державною, республіканською (Автономної Республіки Крим) і комунальною власністю;

Об'єктами права державної власності є:

земля, майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради України та утворених нею державних органів; майно Збройних Сил, органів державної безпеки, прикордонних і внутрішніх військ;

оборонні об'єкти; єдина енергетична система; системи транспорту загального користування, зв'язку та інформації загальнодержавного значення;

кошти державного бюджету; національний банк та його установи і створені ними кредитні ресурси; республіканські резервні, страхові та інші фонди;

майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів;

майно державних підприємств; об'єкти соціально-культурної сфери або інше майно, що становить матеріальну основу суверенітету України і забезпечує її економічний та соціальний розвиток. У державній власності може перебувати також інше майно, передане у власність України іншими державами, а також юридичними особами й громадянами.

3. Право комунальної власності

У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, які належать територіальній громаді.

Суб'єктом права комунальної власності є територіальні громади в особі обласних, районних, міських, селищних, сільських рад.

Управління майном, що є в комунальній власності, здійснюють територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. від імені і в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради, які на своїх пленарних засіданнях вирішують питання:

- встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету;
- про відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; придбання у встановленому законом порядку приватизованого майна, включення до об'єктів комунальної власності майна, відчуженого у процесі приватизації, договір купівлі-продажу якого у встановленому порядку розірвано або визнано недійсним; створення, ліквідацію, реорганізацію та репрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади;
- про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної

територіальної громади, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення;

—створення у разі потреби органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів (служб);

—відповідно до законодавства про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями.

Об'єктами права комунальної власності є:

майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і утворюваних ними органів; кошти місцевих бюджетів; державний житловий фонд;

об'єкти житлово-комунального господарства;

майно закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування; майно комунальних підприємств;

місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації, включаючи націоналізоване майно, передане відповідним підприємствам, установам, організаціям;

інше майно, необхідне для забезпечення економічного й соціального розвитку відповідної території та ін.

4. Право приватної власності

Приватна власність як соціально-економічна категорія сприяє, стимулюванню і розвитку економіки, її прогресивному рухові вперед. Зараз в Україні приватна власність має незначну питому вагу, однак у процесі приватизації вона буде збільшуватися й у перспективі стане основою господарської діяльності.

Суб'єктами права приватної власності є громадяни України, іноземні громадяни й особи без громадянства.

Громадянин України здобуває право власності на доходи від участі в суспільному виробництві, від індивідуальної роботи, підприємницької діяльності, вкладення засобів у кредитні установи, акціонерні товариства, а також на майно, отримане внаслідок спадкування або укладання інших угод.

Придбання права власності пов'язане з купівлею-продажем, договорами дарування, її спадкуванням. Придбання речі настає з моменту передачі речі, а нерухомості, товарів — з моменту укладання договору. Квартири, будинки, споруди, дачі, гаражі й інше нерухоме майно підлягають обов'язковій державній реєстрації, тому що право власності в цьому випадку виникає з моменту реєстрації.

Фізичні і юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, що відповідно до закону не можуть їм належати.

Об'єктами права приватної власності є:

житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого й виробничого призначення.

Склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом.

Майно може належати громадянам на праві спільної власності:

сумісної (майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї);

часткової (майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, які об'єдналися для спільної діяльності).

Припинення права власності може бути з ініціативи власника або без згоди власника у випадку конфіскації і реквізиції майна, за рішенням суду чи іншого правомочного державного органу за здійснення злочину або іншого правопорушення.

5. Правовий режим майна державних підприємств

Під *правовим режимом майна підприємства* розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання й вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів.

Майно державних підприємств поділяється на три групи – основні фонди, оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається на самостійному балансі підприємства.

Основні фонди підприємства — це сукупність матеріально-речових цінностей, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу. Погашення їхньої вартості здійснюється шляхом віднесення зносу (амортизаційних відрахувань) за затвердженими нормами на витрати виробництва, обігу протягом терміну, за який первісна вартість повністю переноситься на витрати виробництва та обігу. До основних засобів належать будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби, продуктивна та робоча худоба, багаторічні насадження тощо.

Оборотні засоби (сировина, матеріали, паливо та інші предмети праці) кваліфікуються як матеріальні витрати (витрати на обслуговування виробничого процесу), що їх відносять на собівартість продукції (робіт, послуг). Вони споживаються протягом одного виробничого циклу, трансформуючись у виготовлену продукцію (роботи, послуги).

Підприємство має право продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям та установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, а також списувати їх із балансу. Однак відчуження засобів виробництва державними підприємствами здійснюється виключно на конкурентних засадах (через біржі, за конкурсом, на аукціонах) у порядку, визначеному Положенням про порядок відчуження основних засобів, що є

державною власністю, затвердженим Фондом державного майна України 30 липня 1999 р.

Відчуження майна державного підприємства можливе після отримання дозволу центрального або місцевого органу виконавчої влади, уповноваженого здійснювати функції управління державним майном (далі – орган управління майном), за погодженням із Фондом державного майна України або його регіональними відділеннями, Фондом майна Автономної Республіки Крим.

Одержані внаслідок відчуження державного майна кошти (за винятком плати за послуги) зараховуються до позабюджетного Державного фонду приватизації.

Спеціальні фонди підприємства – це грошові кошти, що прямо й безпосередньо не беруть участі у процесі виробництва, а слугують іншим спеціальним цілям, передбаченим чинним законодавством або статутом підприємства. Використання коштів одного фонду для цілей іншого, як правило, не допускається. Це статутний фонд, *резервний фонд*.

Майновим фондом особливого роду можна вважати *прибуток підприємства*. Правовий режим прибутку державного підприємства охоплює: поняття прибутку, порядок та методи його нарахування; зобов'язання підприємства щодо сплати податків з прибутку та механізм їх здійснення; права підприємства щодо використання прибутку.

Майнові фонди *державних бюджетних установ* (установи у сфері культури, охорони здоров'я, освіти, адміністративного управління) складаються з основних засобів та матеріалів і належать їм на праві оперативного управління.

Державні бюджетні установи витрачають виділені їм кошти за бюджетними кошторисами відповідно до призначення конкретних цільових коштів. Якщо державні бюджетні установи займаються господарською діяльністю, то доходами, отриманими від такої діяльності, вони розпоряджаються самостійно.

Питання для самоконтролю:

1. *Що таке «право власності»?*
2. *Дайте тлумачення та наведіть приклади володіння, користування та розпорядження об'єктами власності.*
3. *Яким шляхом здійснюються економічні перетворення відносин власності в процесі сучасної економічної реформи, що передбачає запровадження ринкових форм господарювання?*
4. *Що є об'єктами права власності українського народу?*
5. *Хто виступає суб'єктами прав державної власності?*
6. *Що є об'єктами права державної власності?*
7. *Хто виступає суб'єктом права комунальної власності?*
8. *Що є об'єктами права комунальної власності?*
9. *Що є об'єктами права приватної власності?*
10. *Майновими фондами державних бюджетних установ виступають?*